

HOOFSTUK 3

HISTORIESE ONTWIKKELING

3.1 INLEIDENDE OPMERKINGS

Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

Skrifgefundeerde appèl, soos wat dit in Artikel 31 van die Kerkorde van die GKSA verwoord word, het sy oorsprong in die Dordtse Kerkorde van 1618/19¹. Die Dordtse Kerkorde, op sy beurt, het 'n ontwikkelingsproses ondergaan waarvan die eerste beginsels in die Franse kerke van die sestiende-eeuse reformatie teruggespoor word². Op daardie stadium was appèl al eeue lank in die kerkreg van die Roomse kerk³, per implikasie ook vir die kerke van die reformatie⁴, bekend. Voor die ontwikkeling van die Roomse kerkreg het die Grieke en Romeine reeds appèlreëls vir die burgerlike samelewing neergelê⁵. Die Grieke het dié reëls na aanleiding van die so genoemde *ius naturale* opgestel⁶. Appèl kan dus met reg as 'n algemene, eeue-oue regsfenomeen beskou word.

In hierdie studie word Artikel 31 van die Dordtse Kerkorde van 1618/19 as die sentrale punt en basis vir die historiese ontwikkeling van appèl in die Gereformeerde kerkreg beskou⁷.

In die ondersoek na appèl in Artikel 31 van die Dordtse Kerkorde word twee spore nagegaan: die ontwikkeling van appèl in die kerklike lewe tot en met 1618/19, en die ontwikkeling van appèl in die breë Europese samelewing gedurende dieselfde periode. Hierdie twee spore staan nie onafhanklik los van mekaar of ewewydig langs mekaar nie. In die tyd toe kerklike appèl formeel sy beslag in die Dordtse Kerkorde gekry het, was kerk en samelewing onlosmaaklik aan mekaar verbind en in mekaar verweef. Tussen kerklike reg en nie-kerklike reg was daar geen duidelike skeidslyn nie. *Ius naturale* is tot 'n groot mate met *ius divinum* vereenselwig⁸.

¹ In 'n oorsig oor die redaksie van Artikel 31 KO toon Spoelstra (1989:22, 191-192) aan dat die GKSA, na jarelange studie oor moontlike veranderinge van die kerkorde, in 1964 besluit het om by die Dordtse Kerkorde van 1618/19 te bly (sien hoofstuk 5.2.2.1).

² Die ontwikkeling word in paragrawe 3.3.3 en 3.3.4 beskryf.

³ Rommel, 2000:145-146

⁴ Die kerke van die reformatie was deeglik op hoogte van die inhoud en toepassing van die Roomse kerkreg. Vergelyk Calvyn, Institusie 4,IV tot 4,XI.

⁵ Gordon, 1918:615; Roeleveld, 1972a:47; Listl *ea.*, 1983:26

⁶ Van Warmelo, 1978:220; Van den Berg, 1985:7

⁷ Die Dordtse Kerkorde, in samehang met die belydenisskrifte, word algemeen deur Gereformeerde kerke en kerkregtelikes as basis vir die Gereformeerde kerkreg en kerkregering aanvaar. Vergelyk die Openlike Verklaring by meerdere kerklike vergaderinge (GKSA, 1998:85); Jansen, 1923:2; Van der Linde, 1983:6; Spoelstra, 1989:21; Harmannij, 1990:11; Van Rongen, 1995:8-10.

⁸ Van den Berg, 1985:7. Douma (1990:10-20) verwys na Thomas van Aquino (1225-1274 nC), wat die 'rasionele natuurreg' van die oorspronklike 'biologiese natuurreg' onderskei het. Met betrekking tot 'rasionale natuurreg' maak Aquino 'n verdere onderskeid tussen die *lex aeterna* (ewige wet), die *lex naturae* (natuurlike wet) en die *lex humana* (menslike wet).

Die geskiedenis van appèl in die wêreldlike reg en die kerkreg van die eerste vyftien eeue na Christus word in enkele groot lyne geskets. Dit dien slegs as agtergrond en oriëntasie vir die ontwikkeling van appèl in die kerkregering van die kerke van die sestiende-eeuse reformatie. Laasgenoemde, wat deel van die fokuspunt van die studie vorm⁹, word in meer besonderhede ondersoek.

3.2 APPÈL IN DIE VROEË EUROPESE REG

Appèl, soos wat dit gedurende die Middeleeue in die Europese wêreldlike reg ontwikkel het, kan teruggevoer word na ou Griekse en Romeinse regspraktyke¹⁰.

Verwijderd: ¶

Plutarchus, 'n Atheense wetgewer, was die baanbreker vir die instelling van die *Heliae*, 'n soort jurie-gerig¹¹. Die *Heliae* is elke jaar deur loting uit manne bo die ouderdom van 30 jaar aangewys. In alle gevalle waar die *Archonton* (die raad van hoogste staatsbeamptes, onder andere belas met regspraak) iemand tot 'n swaar vonnis veroordeel het, kon die veroordeelde hom op die *Heliae* beroep. Die *Heliae* was in dié opsig 'n appèlhof met juridiese bevoegdheid¹². Namate die demokrasie gegroei het, het die mag van die *Heliae* toegeneem. Kleisthenes het die aantal Heliaste vanaf 400 tot 500 verhoog en bepaal dat teen alle vonnisse van die *Archonton* insake misdade, vergrype en siviele sake, onmiddellike appèl op die *Heliae* moontlik was¹³.

Onder die Romeinse bewind het die reg tot appèl bly voortbestaan. Appèl beteken dat 'n herverhoor van die saak in sy geheel plaasvind. Nuwe feite en getuies word vrylik in die herverhoor toegelaat¹⁴. Appèl is onderskei van *restitutio in integrum*, 'n proses waarin dieselfde magistraat wat uitspraak in 'n saak gelewer het, vir hersiening van sy besluit gevra word¹⁵.

Enigiemand wat oor die uitspraak van 'n magistraat kla, kon hom op 'n ander magistraat of 'n hoër regter beroep om die gevolge van die uitspraak kragteloos te maak¹⁶. Selfs Romeinse christene, wat oor die algemeen wreed deur die Romeine onderdruk is¹⁷, het toegang tot appèl

⁹ Sien hoofstuk 1, probleemstelling 2 asook navorsingsdoelstellings 1.4.1.2 en 1.4.1.2

¹⁰ Gordon, 1918:615; Roeleveld, 1972a:47; Listl *ea.*, 1983:26

¹¹ Deddens, 1953t:43

¹² Woodhouse, 1944:136

¹³ Woodhouse, 1944:155

¹⁴ Gordon, 1918:615

¹⁵ Van Warmelo, 1978:331. Die proses van *restitutio in integrum* is vergelykbaar met die behandeling van 'n revisie-versoek (sien hoofstuk 4.3.2).

¹⁶ Deddens, 1953t:43; Van Warmelo, 1978:331

¹⁷ Nolet (1926:14) verwys in hierdie verband na die uitspraak *Christianos esse non licet* - dit is nie geoorloof om christen te wees nie.

gehad¹⁸. As 'n appellant egter onsuksesvol is, is hy daarvoor verantwoordelik gehou om sy teenparty viervoudig vir aangegane koste in die saak te vergoed¹⁹. Nuttelose en onnodige appèlle is sodoende ontmoedig²⁰.

Met verwysing na die gebeure rondom Paulus se beroep op die keiser in Handeling 25:11 en 12 stel Van Eck²¹ dat daar in die republikeinse tyd 'n reg van beroep was teen vonnisse of beslissings waarmee iemand nie kon saamstem nie.

In die wet van die Twaalf Tafels, wat as basis vir die Romeinse reg beskou word²², word voorgeskryf dat die eiser die gedaagde, waar hy hom ook al bevind, kan aansê om hom onmiddellik na die *praetor* (regter) te vergesel²³, waar hulle in mekaar se teenwoordigheid verskyn en aangehoor word²⁴. Die regsproses voor die *praetor* kan in enkele onderskeie handeling saamgevat word²⁵:

- 'n *Inquisitio* (voorlopige ondersoek) het plaasgevind waarin beide partye hulle bewerings mondeling aan die regter moes voordra. Eers moet die eiser sy eis volledig voordra. Dan kry die gedaagde geleentheid om hom oor die klag van die appellant uit te laat. Indien 'n laer magistraat reeds oor die saak uitspraak gelewer het, en daar op 'n hoë regter geappelleer word, moet 'n verslag van die laer magistraat ingedien word waarin hy volledig toeligting op sy regspraak gee²⁶. In die Romeinse reg is daar besondere klem op die aanhoor van die appellant en die verweerder geplaas. Beide partye het ook die reg om by elke proseshandeling teenwoordig te wees en afskrifte te eis van elke stuk waarvan die teenparty gebruik maak. Indien een van die partye versoek om die saak nog verder mondelings toe te lig, word alle partye tot addisionele pleidooie toegelaat²⁷. Die *inquisitio* het normaalweg drie dae geduur. Die volk het vrye toegang tot die proses gehad en kon die verloop van die saak noukeurig volg.
- Die resultaat van die *inquisitio* is deur die *praetor* by wyse van 'n *accusatio* (klag) geformuleer.
- Na oorweging van al die feite en getuienisse giet die *praetor* die *accusatio* in die vorm van 'n *irrogatio* (oplegging van boete), waarvoor gestem moes word.
- Nadat die uitslag van die stemming bekend gemaak is, spreek die *praetor* die beslissing en vonnis uit. In geval van hoër beroep is die uitspraak van die hof *ad quem* geldig in die plek

Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

¹⁸ Barde, 1910:516

¹⁹ Gordon, 1918:615

²⁰ Van Warmelo, 1978:332

²¹ Van Eck, 2003:510

²² Allcroft *ea.*, 1944:98

²³ Deddens, 1953n:370

²⁴ Van Warmelo, 1978:331

²⁵ Gordon, 1918:616

²⁶ Van Warmelo, 1978:332

²⁷ Deddens, 1954j:223

van die uitspraak van die hof *a quo*, sonder dat laasgenoemde uitspraak noodwendig bevestig of verwerp is.

- Die vonnis tree onmiddellik in werking. *Executio* in geval van skuldigbevinding vind direk plaas.

Vanaf die laer magistrate was beroep op die keiser, wat aan die spits van die Romeinse hiërargie gestaan het, moontlik²⁸. Beroep op die keiser is deurgaans met omsigtigheid hanteer; nie net deur die appellant nie, maar ook deur die keiser self. 'Men stelde er een eer in dat in het Romeinse Rijk niemand rechteloos was'²⁹. Daarom is daar nie ligtelik met regsake omgegaan nie. In 'n uitsonderlike geval kon daar beroep op die volk gedoen word³⁰. Die 'volktribune' kon met vetereg in 'n appèlsaak tussenbeide tree³¹. Grosheide³² toon aan dat hierdie beroep op die volk (*provocatio*) tegnies onderskei is van beroep op die keiser (*appellatio*). Later het die verskil tussen *provocatio* en *appellatio* heeltemal verdwyn, en was dit slegs moontlik om op die keiser te appelleer.

Keisers was nie alleen by magte om vonnisse te kasseer nie, hulle kon dit selfs verander³³.

Onder die invloed van die Romeinse reg het die reg van appèl algemeen in die wêreldlike reg gevestig geraak³⁴. Dit blyk onder andere uit die ontwikkeling van die Germaanse³⁵ en Frankiese³⁶ reg.

3.3 APPÈL IN DIE VROEË EUROPESE KERKREG

← Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

Via die destyds heersende Grieks-Romeinse natuurreg het daar sedert Konstantyn die Grote (306–337 nC) 'n christelike natuurreg ontwikkel³⁷. Verskeie kerklike voorgangers het die christelike natuurreg vir die regering van die kerk uitgewerk en toegepas. So het die reg van appèl te midde van die breë ontwikkeling van die kerkreg onder invloed van die Romeinse regspraak gedurende die eerste eeue na Christus in die kerke posgevat³⁸.

²⁸ Deddens, 1953t:43; Van Warmelo, 1978:330

²⁹ Sizoo, 1948:105

³⁰ Allcroft *ea.*, 1944:64

³¹ Deddens, 1953t:43

³² Grosheide, 1948:351

³³ Deddens, 1953t:43

³⁴ Roeleveld, 1972a:47. Heggelbacher (1974:222-224) toon aan dat daar in die Siriese kerke eweneens ruimte vir kerklike appèl was: 'Für Kläger, Beklagte, Richter, Verhandlung, Beweisfahren, Urteilsfällung ist im Sinne eines summarischen Verfahrens jedenfalls Vorsorge getroffen'.

³⁵ Deddens, 1953u:50

³⁶ Deddens, 1953u:51

³⁷ Feine, 1950:57-58; Van Zyl, 1983:163

³⁸ Plöchl, 1960:94; Roeleveld, 1972a:47

Die gewone 'geestelike' regter in die kerk was die biskop. Later van tyd het hy hom deur die aartsdiaken laat verteenwoordig, wat met die bestuur van alledaagse sake gemoeid was. Met verloop van jare is daar meer aartsdiakens aangestel. Vir elkeen van hulle word 'n eie gebied afgebaken waar hulle in die eerste plek vir regspraak verantwoordelik gehou is. Vanaf die aartsdiaken kon daar na die biskop geappelleer word. Later jare het die biskop hom deur 'n *vicarius* laat verteenwoordig om appèlsake aan te hoor³⁹. Verontregte gelowiges kon hulle op die beraadslaging en regspraak van meerdere vergaderinge beroep⁴⁰.

Plöchl⁴¹ beskryf die wyse waarop kerklike regspraak gedurende die eerste vier eeue beoefen is:

- Die regsprekende vergadering bestaan uit die biskop, priesters en diakens.
- Die regter moet voortdurend voor oë hou dat die behandeling van die saak en die uitspraak wat gelewer word 'in die Gees' moet geskied, asof Christus Self as Berader en Regter teenwoordig is.
- Klaer en aangeklaagde moet gelyktydig voor die regsprekende vergadering verskyn en in mekaar se teenwoordigheid aangehoor word.
- Klaer en aangeklaagde moet as broeders aangespreek word, en met die vredesgroet in die regspraak verwelkom word.
- Die regsondersoek begin met aanhoor van die klaer en die aangeklaagde. Op grond van die klag en die weerlegging daarvan moet vasgestel word of daar nie ook nog ander persone is wat by die klag geïmpliseer word nie.
- Die regsprekende vergadering moet ondersoek of die klaer se klag nie op vyandskap of nyd berus nie. Daar moet voorts vasgestel word of die klaer vertoornd is, en of hy in sy alledaagse lewe daarvoor bekend is dat hy losbandig is. Hierdie ondersoek moet gedoen word om die geloofwaardigheid van sy klag te bepaal.
- In navolging van die wêreldlike regspraktyk moet die aangeklaagde volle geleentheid ontvang om sy kant van die saak te stel.
- Die regsprekende vergadering moet sover moontlik seker maak dat die feite waaroor gekla word, vasstaan.
- Nadat die ondersoek afgehandel is, moet 'n tydperk vir die klaer en aangeklaagde vasgestel word waarbinne hulle geleentheid kry om die onderlinge stryd te besleg en vrede te herstel.
- Na verloop van dié tydperk kom die regsprekende vergadering tot 'n uitspraak.

³⁹ Feine, 1950:317; Deddens, 1953u:51

⁴⁰ Calvyn (Institusie 4,4,4) beskou die hantering van appèlle gedurende die eerste eeue positief. Teenoor diegene wat hulle negatief ten opsigte van appèl op 'n konsilie opgestel het omdat dit tot hiërargie sou lei, is Calvyn van mening dat die vorming van konsilies ooreenkomstig die voorskrif van God se Woord is.

⁴¹ Plöchl, 1960:95-97

- Indien bevind word dat die klaer se aanklag vals was, word hy ernstig bestraf. Dit kan selfs gebeur dat hy, as hy nie oor sy valse klag boete doen nie, uit die gemeente uitgesluit word.
- Indien die klag tereg is, word die aangeklaagde tot skulderkenning en boetedoening verplig.
- Nadat die boetedoening deur óf die klaer óf die aangeklaagde plaasgevind het, word hulle weer met 'n 'rekonziliatorischen Handauflegung' (versoenende handoplegging) in die volle gemeenskap opgeneem.
- Daar is vir enigeen van die partye geleentheid om 'n konsilie vir revisie van die uitspraak en/of straf van die regsprekende vergadering te vra⁴².

Aansluitend by hierdie algemene beskrywing, veral die laaste punt daarvan, blyk dit uit die acta van konsilies van die eerste millennium hoe juridiese sake hanteer is. Enkele uittreksels dien ter illustrasie:

- Rome 313 nC. Donatistiese biskoppe appelleer by keiser Konstantyn teen die wettigheid van Caecilianus se verkiesing tot biskop van Kartago⁴³. Die keiser laat die beslissing in die appèl oor aan 'n sinode te Rome, waar 'n vergadering van biskoppe oor die saak sal besin. Caecilianus moet met tien biskoppe na Rome kom; sy teenstanders met eweveel biskoppe⁴⁴.
- Antiochië 341 nC. 'n Priester of diaken mag hom vanaf die uitspraak van sy biskop op 'n meerdere sinode beroep, maar nie op die keiser nie⁴⁵.

Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

⁴² Plöchl (1960:99) merk in verband hiermee op: 'Von einem eigentlichen Berufungsverfahren war also noch nicht die Rede, wohl aber melden die Quellen von den Fällen, da die Bestraften sich an Konzile zur Revision der Urteile oder der Strafen mit Erfolg wandten'.

⁴³ Maassen, 1956:9

⁴⁴ Calvyn (Institusie 4,7,10) gee nadere toeligting oor en beskouing van die gebeure in Rome 313 nC: 'Donatus van Casae Nigrae het 'n klag gelê teen Caecilianus, die biskop van Karthago. Hy (Caecilianus – GJM) is verdoem ten spyte daarvan dat sy saak nie verhoor is nie. Aangesien hy trouens geweet het dat 'n komplot deur die biskoppe teen hom gesmee is, wou hy nie voor hulle verskyn nie. Daarna het die saak by keiser Konstantyn uitgekóm. Aangesien hy (Konstantyn – GJM) wou hê dat die saak volgens die oordeel van die kerk besleg moes word, het hy die ondersoek daarvan aan Melciades, die biskop van Rome opgedra en enkele biskoppe uit Italië, Frankryk en Spanje as kollegas aan hom gegee. As dit volgens die gewone jurisdiksie van die Roomse setel was om 'n appèl in 'n kerklike saak aan te hoor, waarom laat Melciades toe dat ander assessore na die oordeel van die keiser by hom gevoeg word? Ja, waarom onderneem hy die verhoor eerder op bevel van die keiser as na aanleiding van sy ampsplig? Maar laat ons hoor wat daarna gebeur het. Caecilianus wen die saak. Donatus van Casae Nigrae val vanweë sy lasterlike optrede. Hy appelleer. Constantinus dra die verhoor van sy appèl aan die biskop van Arles op. Hy sit as regter om vir die Roomse pous aan te kondig wat hy goeuvind. As die Roomse setel die hoogste gesag sonder appèl gehad het, waarom laat Melciades toe dat so 'n uitsonderlike skande hom aangedoen word dat die biskop van Arles bo hom voorkeur geniet? En watter keiser het dit gedoen? Natuurlik Constantinus wat, soos hulle roem, nie alleen al sy ywer nie maar feitlik al die ryk se bronne beskikbaar gestel het om die aansien van sy setel te vergroot'. Die opmerking van Heussi (1949:107, paragraaf 1β) is in hierdie verband eweneens relevant: 'Der Kaiser war die oberste Instanz in kirchliche Gerichtsverfahren. Besonders bildete sich dei Gewohnheit heraus, dass von einer Provinzialsynode abgesetzte Bischöfe an den Kaiser appellierten und dieser ihre Sache an eine andere Provinzialsynode verwies'.

⁴⁵ Bakhuisen van den Brink (1979:188-189) toon aan dat dié uitspraak deur die Konsilie van Chalcedon in 451 nC as *canones* (nommer 9 en 17) neergelê is. Vergelyk Schaff, 1884:272.

- *Sardica* 343 nC. Indien 'n biskop uit drif of woede 'n priester of diaken afgesit het, mag die lydende party hom tot die biskoppe in die omgewing wend. Hulp mag nie aan die lydende, hulpsoekende persoon geweier word nie. Die driftige biskop mag die appellant ook nie oor sy appèl verkwalik nie. As daar vanaf 'n laer tribunaal op 'n hoër tribunaal geappelleer word, en die appèl slaag, dan sal die regters van die laer tribunaal nie gestraf word nie, mits bewys kan word dat hulle opsetlik en onregverdig in hulle vonnis was. Indien 'n biskop deur 'n provinsiale sinode afgesit word, mag hy hom op Rome appelleer. Die pous beslis of die appèl sal voortgaan al dan nie. Indien die appèl nie voortgaan nie, bekragtig die pous die beslissing van die provinsiale sinode. Indien die appèl wel voortgaan, kies die pous biskoppe wat naby Rome is, wat hom in die beslissing kan help. Daar is 'n onderskeid tussen appèl en revisie getref. By revisie oordeel die regters van die eerste en tweede instansie saam oor 'n saak. Appèl daarenteen is 'n devolutiewe regs middel: die eerste instansie het geen stem meer in die saak nie. Appèl werk suspensief: die eerste uitspraak het geen effek nie, behalwe as die appèl verwerp word⁴⁶.
- *Karthago* 418 nC. As priesters, diakens en laer geestelikes oor 'n uitspraak van hulle eie biskop kla, kan hulle hul met toestemming van hulle biskop tot naburige biskoppe wend, wat die geskil moet besleg. As hulle nog verder wil appelleer, mag hulle hul op die aartsbiskop of een van die Afrikaanse konsilies beroep⁴⁷.
- *Vaison* 442 nC. Wie hom nie kan neerlê by die vonnis van sy biskop nie, mag sy toevlug tot die provinsiale sinode neem⁴⁸.

Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

Wanneer uitspraak oor 'n appèl gegee word, word die uitspraak by wyse van 'n vaste riglyn (*canon*⁴⁹) vir toekomstige gebruik neergelê⁵⁰. 'n Ordelyke groepering en bundeling van *canones* is in 1140 nC deur Gratianus, 'n monnik wat hom op die kerkreg toegelê het, gepubliseer⁵¹. Uit die *Decretum Gratiani* is die eerste *Codex Iuris Canonici* in 1234 nC saamgestel⁵².

⁴⁶ Feine, 1950:97-98; Deddens, 1953v:60

⁴⁷ Schaff, 1884:294-295. Calvin (Institusie 4,7,5) merk in verband hiermee op: 'Sodra 'n niksut 'n gewone vonnis ondergaan het, het hy na Rome gevlug en sy mense met baie belastinge beswadder. Die Roomse setel was egter altyd bereid om tussenbeide te tree. Hierdie goddeloosheid het die biskoppe van Afrika (Karthago 418 nC – GJM) gedwing om 'n verbod in te stel dat niemand wat onder straf van verbanning was, oorsee mag appelleer nie'.

⁴⁸ Feine, 1950:105-106. *Canon* 88 van Konsilie Vaison bepaal: 'Clericus, qui episcopi circa se distinctionem injustam putat, recurrat ad synodum'. *Canon* 89 sluit daarby aan: 'Episcopus, si clerico vel laico crimen impegerit, deducatur ad probationem in synodo' (Maassen, 1956:392).

⁴⁹ *Canones* het deur sanksie van die pous regs krag verkry (Bouwman, 1970a:22, 32).

⁵⁰ Van Zyl, 1983:163

⁵¹ Bouwman, 1970a:34; vergelyk Feine, 1950:403

⁵² Die huidige *Codex Iuris Canonici* van die Roomse kerk is 'n omvangryke gesistematiseerde samestelling van konsilie-besluite asook pouslike dekrete en uitsprake wat oor bykans sewentien eeue strek (Listl ea., 1983:26; Rommel, 2000:145-146).

Sedert die vierde Lateraanse konsilie in 1215 nC word die kerklike reg meer ingewikkeld en minder buigsaam. Terme uit die wêreldlike reg kom ook al meer daarin voor. Daar is nou bepalings oor *accusatio* (aanklag), *denuntio* (dagvaarding), *inquisitio* (ondersoek), *interlocutoire* (voorlopige) uitsprake en volledige proses-aktes⁵³.

Stelselmatige sentralisering van die mag in Rome⁵⁴ het daartoe gelei dat daar menigmaal direk op die pous 'n beroep gedoen is, sonder om die weg vanaf 'n mindere kerklike tribune na 'n meerdere kerklike tribune te bewandel⁵⁵.

In die stryd tussen kerk en staat het vorste mense dikwels verhinder om hulle op die pous te beroep. Otto III het selfs appèlle goedgekeur wat die pous verwerp het. Hy het homself bevoeg verklaar om pouslike uitsprake op te hef. Daarteenoor bepaal pous Nicolaas I: wie hom op 'n geestelike regbank beroep het, kan nie meer deur 'n wêreldlike regter vervolgd word nie⁵⁶.

Samevatting

In geheel gesien was appèl teen die sestiende eeu 'n sterk gevestigde, duidelik omskrewe kerklike praktyk. Die beginsel is vasgelê: verontregte gelowiges kon hulle op regspraak van meerdere vergaderinge beroep. 'n Hulpsoekende kerklid mag nie onverhoed in 'n toestand van vermeende onreg gelos word nie. Oor die praktyk hiervan is die volgende bevind⁵⁷:

- Daar is onderskeid tussen appèl en revisie getref. By revisie oordeel die regters van die eerste en tweede instansie saam oor 'n saak. Appèl daarenteen is 'n regsmiddel wat tot

⁵³ *Canones* 1628 tot 1640 van die *Codex Iuris Canonici* bepaal in regstegniese terme wat in geval van appèl gedoen en nie gedoen moet word nie. Vergelyk Deddens, 1953v:60.

⁵⁴ Bouwman, 1970a:23

⁵⁵ Calvyn (Institusie 4,7,5) laat hom sterk hieroor uit: 'Slegte en goddelose mense het ook baie daartoe bygedra, want om wettige vonnisse te ontduik, het hulle hulle vir asiel hierheen (na Rome – GJM) gewend. As 'n presbiter dus deur sy biskop, en as 'n biskop deur die sinode van sy provinsie veroordeel is, het hulle hulle dadelik op Rome beroep en die biskoppe van Rome het hierdie appèlle met groter geneentheid as wat hulle moes, aangeneem omdat dit gelyk het asof dit 'n buitengewone soort mag is om wyd en syd in ander se sake tussenbeide te tree. Toe Eutyches byvoorbeeld deur Flavianus, die biskop van Konstantinopel veroordeel is, het hy by Leo gaan kla dat hy verontreg is. Leo het sonder aarseling net so onbesonne as skielik die verdediging van hierdie slegte saak onderneem. Hy het heftig teen Flavianus uitgevaar asof hy 'n onskuldige man veroordeel het sonder om sy saak te verhoor. En deur hierdie eersugtigheid van hom het hy veroorsaak dat die goddeloosheid van Eutyches 'n tyd lank sterk was. Dit staan vas dat dit baie meer dikwels in Afrika gebeur het'.

⁵⁶ Deddens, 1953v:60

⁵⁷ Die praktyk het van tyd tot tyd en plek tot plek gewissel. Gedurende die eerste eeue was daar geen vaste reëls wat op 'n wye basis bindend opgelê is en afdwing kon word nie. Met die sentralisering van mag en die ontwikkeling van die *Codex Iuris Canonici* het reëls vaster en meer algemeen afdwingbaar geword.

gevolg het dat die eerste regsprekende instansie van sy stem afstand doen en geen verdere sê in die saak meer het nie⁵⁸.

- Appèl werk opskortend: die eerste uitspraak het geen effek meer nie, behalwe as die appèl verwerp en die eerste uitspraak in effek bevestig word.
- Verlof tot appèl moet toegestaan word.
- Wie teen die biskop 'n klag het, moet eers probeer om die saak met die biskop uit te klaar alvorens hy mag appelleer.
- Tussen kerk en staat was daar 'n voortdurende magstryd. Kerklike appèlsake is in dié magstryd deur verskeie keisers en ander vorste gebruik om beheer oor die kerklike lewe te verkry. Teen hierdie agtergrond het die kerk beroep op die staat verbied.

3.4 APPÈL IN DIE GEREFORMEERDE KERKREG – EERSTE ONTWIKKELINGE

← Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

Die Konvent van Wesel 1568 kan as beginpunt van die geordende kerkregering van die kerke van die Nederlandse reformasie en van die Nederlandse Gereformeerde kerkorde beskou word⁵⁹. By die Konvent van Wesel is daar egter teruggeval en voortgebou op 'n kerkordelike tradisie wat al etlike jare bestaan het⁶⁰, waarin die spoor van Calvyn se denke onmiskenbaar teenwoordig is.

3.4.1 Calvyn

← Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

Calvyn se eie werk

Alhoewel Calvyn hom in sy Institusie skerp oor die verkeerde hantering van appèl in die Roomse Kerk uitlaat⁶¹, het hy nie veel oor die skriftuurlike wyse, hantering en beoordeling van appèl geskryf nie. Die rede hiervoor is volgens Deddens⁶² voor die hand liggend. Genève het slegs een kerk gehad, wat bowendien met owerheidsinmenging te kampe gehad het. Dit blyk duidelik uit Calvyn se *Ordonnances Ecclésiastiques* van 1541, waarin geen sprake van appèl is nie. Talle kerkregeringsaangeleenthede word aan die sorg van die Raad van die stad Genève oorgelaat⁶³.

⁵⁸ Dit rus op die beginsel van *nemo iudex in causa sua*.

⁵⁹ Pont, 1981:3

⁶⁰ Die Londense Kerkorde van 1554, die *Discipline Ecclésiastique* van 1559 en die *Ordonnances Ecclésiastiques* van 1561 is deel van dié tradisie.

⁶¹ Institusie 4,7,5-10

⁶² Deddens, 1953w:67

⁶³ Pont, 1981:21-69. Speelman (1994:187-222) beskryf breedvoerig hoe Calvyn alles in die stryd gewerp het vir die selfstandigheid van die Franse Gereformeerde Kerke. Calvyn beskou juridiese uitsprake (byvoorbeeld tugsake) egter as 'n *res mixta*, 'n gemengde saak, waarin die burgerlike sowel as die kerklike owerheid met mekaar behoort saam te werk (Speelman, 1994:224).

Calvyn moes aan baie ander sake aandag skenk⁶⁴. Gevolglik het die beskrywing en toepassing van kerklike appèl tot 'n groot mate agterweë gebly.

Tog word dit uit die Institusie duidelik volgens watter beginsels, wat eweneens aan kerklike appèl ten grondslag lê, Calvyn dink. Oor die regeermag van die kerk skryf hy⁶⁵: 'Die doel van kerklike jurisdiksie is ten eerste om struikelblokke teen te gaan en as daar enige vorm van 'n struikelblok ontstaan het, dit uit te roei. Twee aspekte moet in die toepassing hiervan in aanmerking geneem word: dat hierdie geestelike mag heeltemal van die swaardmag geskei is en ten tweede dat dit nie op die oordeel van een mens nie, maar deur 'n wettige vergadering toegepas moet word'.

Elders beklemtoon Calvyn⁶⁶ die belang van meerdere beraadslaging: 'Mag van só 'n aard soos ons verduidelik het, het nie net by een mens berus sodat hy na willekeur kon doen wat hy wou nie, maar by 'n vergadering van ouderlinge – 'n vergadering wat in die kerk dieselfde funksie vervul as 'n senaat in 'n stad'.

Binne die konteks van regsake wat deur die burgerlike regering hanteer behoort te word, merk Calvyn⁶⁷ op: 'Daar is immers uiters baie mense wat van so 'n groot waansin om gedinge te voer, kook, dat hulle nooit rus vir hulleself het tensy hulle met ander mense stry nie. Hulle dryf hulle hofgedinge met dodelike bitter haat en met 'n waansinnige begeerte om wraak te neem en skade te berokken. Hulle vervolg hulle teenparty met onversoenlike hardnekkigheid totdat hulle ineenstort. Om egter te voorkom dat mense dink dat hulle anders as volgens die reg handel, verdedig hulle so 'n verwronge siening onder die dekmantel van regspleging. Maar as dit hom wel geoorloof is om met sy medebroeder te regte te gaan, mag hy hom nie daarom dadelik haat nie, en hy mag nie deur 'n waansinnige ywer om hom skade aan te doen gedryf word om hom hardnekkig te vervolg nie'. Calvyn⁶⁸ beklemtoon dat iemand wat onreg ly 'sy klag uiteensit en eis wat billik en goed is, maar sonder enige begeerte om sy teenstander skade aan te doen of wraak te neem, sonder bitterheid en haat en sonder twisgierigheid'. Hy voeg daaraan toe: 'Dit betaam alle christene immers dat dit as grondbeginsel vir hulle vasgestel moet wees dat 'n regsgeging, al sou dit ook hoe billik wees, nooit regverdig deur enigiemand gevoer kan word tensy hy 'n soortgelyke liefde en goedgunstigheids teenoor sy

⁶⁴ Die kerklike lewe in die Franse kerke is tot 'n groot mate deur vraagstukke oor die huwelik en die doop asook bestryding van dwaalleer beheers. Dit blyk by uitstek uit acta van die eerste agt Nasionale Sinodes wat vanaf 1559 tot 1572 in Frankryk gehou is (Aymon, 1710:1-118). Vergelyk ook Artikels 23 tot 26 en 83 tot 173 van die Geneefse Kerkorde van 1561 (Pont, 1981:26-47).

⁶⁵ Institusie 4,11,5

⁶⁶ Institusie 4,11,6

⁶⁷ Institusie 4,20,17

⁶⁸ Institusie 4,20,18

teenstander betoon asof die saak waaroor die geskil handel, reeds vriendelik tussen hulle afgehandel en geskik is nie⁶⁹.

Al dié opmerkings is net so geldig vir en van toepassing op kerklike regspraak.

Op die voetspoor van Calvyn

Leerlinge van Calvyn het die kerkregtelike lyne wat hy in verskeie van sy werke⁷⁰, maar veral in sy Institusie⁷¹ getrek het, verder ontwikkel. Onder hulle tel Beza, Bucer, Melancton, á Lasco, Knox, Melville en Olevianus⁷². Dié manne het in verskillende lande, binne die unieke omstandighede van elke land, gepoog om die beginsels van die Gereformeerde kerkreg in geskrifte en kerkordes uit te werk⁷³.

Sodoende het die presbiterianisme in Engeland⁷⁴ onder leiding van Thomas Cartwright in Engeland ontwikkel⁷⁵. In die Londense Kerkorde van 1554, wat die orde van die oudste Nederlandssprekende gemeente is, kom Calvyn se lyn van denke na vore⁷⁶. In Skotland het aanvanklik die *First Book of Discipline* en later *The Book of Common Order* as kerkorde vir die Skotse Gereformeerde kerke die lig gesien – eweneens kerkordes met 'n presbiteriaanse inslag, maar onmiskenbaar in navolging van Calvyn se kerkregtelike denke⁷⁷. In Nederland was dit Zepperus, en in die sewentiende eeu Voetius, wat in lyn met Calvyn se werke die Gereformeerde kerkreg breedvoerig beskryf het⁷⁸.

3.4.2 Franse Gereformeerde kerke

Die eerste vorming van Gereformeerde Kerke in Frankryk kan in die jaar 1555 gestel word⁷⁹. In 1557 was daar sprake van 'n begin van organisasie van kerke in 'n kerkverband⁸⁰.

← **Met opmaak:**
opsommingstekens en
nummering

⁶⁹ Institusie 4,20,18

⁷⁰ Die Franse kerkordes is in hierdie verband betekenisvol.

⁷¹ Spoelstra, 1989:19

⁷² Heussi, 1949:322; Bouwman, 1970a:45; Bakhuizen van den Brink en Dankbaar, 1980:167

⁷³ Lindsay, 1964:7; Speelman, 1994:187-189

⁷⁴ Gedurende die negentiende eeu het die presbiterianisme eweneens in die kerklike lewe van die VSA posgevat (Bouwman, 1970a:49).

⁷⁵ Bouwman, 1970a:45

⁷⁶ Pont, 1981:19. Weens die unieke kerklike omstandighede in Genève is die direkte invloed van Calvyn se *Ordonnances Ecclésiastiques* van 1541 op die Londense kerkorde van 1554 betreklik gering. Nietemin is die invloed sigbaar.

⁷⁷ Lindsay, 1964:304-308

⁷⁸ Zepperus en Voetius het elkeen 'n volledige *Politica Ecclesiastica* die lig laat sien (Van't Spijker, 1986b:75).

⁷⁹ Speelman, 1994:125

⁸⁰ Speelman, 1994:125. Pont (1981:48) meen dat daar reeds vanaf 1555 pogings was om plaaslike kerke in 'n bepaalde gebied met mekaar in verband te bring.

Tydens 'n klein, 'min of meer toevallige byeenkoms' van predikante te Poitiers in 1558 is die *Articles politiques pour l'Église reformée selon* opgestel⁸¹.

'n Jaar later, in Mei 1559 word 'n sinode van al die Franse gemeentes (72 in totaal) in Parys gehou. Deur hierdie eerste nasionale sinode word die *Discipline Ecclésiastique*, 'n kerkorde wat op Calvin se *Ordonnances Ecclésiastiques* van 1541 gebaseer is, opgestel⁸².

- Artikel 23 van die *Discipline*⁸³ bepaal (verkort en vry vertaal weergegee): As 'n predikant van growwe en openbare sonde aangekla word, moet hy direk deur die kerkraad geskors word, nadat hulle met behulp van twee of drie ander predikante ondersoek na die saak gedoen het. As die predikant in geding kla dat die getuienis wat teen hom ingebring is kwaadwillig van aard is, moet sy griewe aan die Provinsiale Sinode oorgedra word. Die Provinsiale Sinode moet 'n definitiewe oordeel oor die saak uitspreek.
- Artikel 28 van die *Discipline*⁸⁴ het betrekking op die dissipline en tug oor ampsdraers⁸⁵: 'Die diakens en ouderlinge moet op dieselfde gronde as 'n dienaar van die Woord afgesit word uit hulle amp en wanneer hulle deur die kerkraad skuldig bevind word, sal hulle van hulle amp onthef wees, indien hulle appèl aanteken, totdat 'n Provinsiale Sinode daarvoor besluit het'⁸⁶.

Uit die artikels word dit duidelik dát daar 'n weg tot appèl oop is. Oor die wyse waarop appèl aangeteken word, wei die kerkorde nie uit nie.

'n Tweede Franse Nasionale Sinode word in Maart 1560 te Poitiers gehou. Die artikels van die 1559 *Discipline* word bevestig; enkele nuwe artikels word daaraan toegevoeg⁸⁷. Geen toevoegings word ten opsigte van die bestaande en reeds geldende appèl-artikels gemaak nie.

Die Nasionale Sinode van Lyon in 1563 brei wel beduidend op die bestaande *Discipline* uit. Artikel VI onder Algemene Sake bepaal⁸⁸: 'In die toekoms sal alle verbanningsuitsprake wat deur die Provinsiale Sinode bevestig is, vas wees en sonder appèl'. Dit word onomwonde gestel: geen verdere appèl is moontlik indien 'n kerkraad, klassis en provinsiale sinode oor iemand se verbanning eenstemmig is nie. Hierdie besluit moet gesien word teen die

⁸¹ Bakhuizen van den Brink en Dankbaar, 1980:238; Speelman (1994:125) dateer die samestelling van die *Articles politiques* 'n jaar vroeër: 1557.

⁸² Van der Linde, 1983:3; Spoelstra, 1989:19

⁸³ Aymon, 1710:5

⁸⁴ In ander tekste word dit as Artikel 25 aangedui; vergelyk Pont (1981:52).

⁸⁵ Aymon, 1710:6

⁸⁶ Vertaling van Pont (1981:52). Pont het die Franse teks van W Niesel se *Bekentnisschriften und Kirchenordnungen der nach Gottes Wort reformierten Kirchen* (s.j.:75) gebruik. In dié weergawe van die Sinode Acta word 'n ander nommering gevolg. Artikel 28 by Aymon is Artikel 25 by Niesel.

⁸⁷ Aymon, 1710:13-22

⁸⁸ Aymon, 1710:36

agtergrond van hardnekkige volharding in sonde en handhawing van 'n eie, teen-skriftuurlike standpunt oor die leer van die kerk, wat tot skeurmakery in die kerke lei⁸⁹.

By Nasionale Sinode Nîmes van 1572 word ooreengekom dat kerke alles in hulle vermoë sal doen om geskille⁹⁰ wat in hulle midde ontstaan en die gemeente verontrus, self by te lê⁹¹. Die klassis behandel probleme tussen gemeentede en 'n kerkraad wat nie deur die kerkraad opgelos kan word nie⁹². Dit is opmerklik dat die beswaarde lidmaat nie in so 'n geval as appellant optree nie. Die kerkraad doen 'n beroep op die klassis om te vergader en die probleem aan te spreek⁹³. In 'n sekere sin is die kerkraad die appellant.

3.4.3 Lyn van denke en doen

Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

By die Franse kerke van die reformasie is daar ten opsigte van kerklike appèl van meet af aan 'n duidelike lyn van denke en doen te bespeur. Deddens⁹⁴ verwys na dié lyn as 'n 'doorgaande, konstante praktyk' wat in die handeling van al die Franse kerke, en met verloop van tyd ook in Gereformeerde kerke buite Frankryk, opgemerk word.

Die lyn kan soos volg getrek word:

- Kerklike regspraak is daarop gerig om struikelblokke uit die weg te ruim. As daar enige vorm van 'n struikelblok – soos verontregting waarteen geappelleer word – ontstaan, moet dit spoedig aangespreek word. Die begeerte moet wees om so gou as moontlik reg te laat geskied, en om te verhoed dat appèlle by 'n volgende meerdere vergadering dien. Verontregting moet reggestel word, sodat vrede tussen betrokkenes kan terugkeer.
- Kerklike regspraak moet nie by die oordeel van een mens rus nie, maar moet deur 'n wettige kerklike vergadering geskied.
- Iemand wat in appèl gaan, moet die saak waaroor hy appelleer en die dryfveer waarmee hy dit doen vooraf deeglik ondersoek. 'n Appellant moet sy klag uiteensit en eis wat billik en goed is, maar sonder enige begeerte om sy teenstander skade aan te doen of wraak te neem, sonder bitterheid en haat, en sonder twisgierigheid. 'n Appellant moet tegelyk teen volharding in sonde en blindelinge handhawing van eiegeregtigheid waak.
- Naburige kerke moet gewillig wees om geskille wat in kerke ontstaan en die kerke verontrus, by te lê.

Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

⁸⁹ Vergelyk Calvyn (Institusie 4,20,17-19) en Acta Nasionale Sinode Nîmes 1572, Artikel 18 (Aymon, 1710:116).

⁹⁰ Uit die konteks van die sinodebesluit word dit duidelik dat dit hoofsaaklik geskille oor die leer is. Die oorsaak van die geskil is menigmaal onkunde.

⁹¹ Acta, Artikel 11 (Aymon, 1710:114)

⁹² Acta, Artikel 12 (Aymon, 1710:115)

⁹³ Acta, Artikel 18 (Aymon, 1710:116)

⁹⁴ Deddens, 1957a:11

- Appellante moet in persoon voor die vergadering, wat oor die saak moet regspraak, verskyn.
- Daar word volledig ruimte vir toeligting, debatte en pleidooie gegee.
- As 'n saak by 'n provinsiale sinode in behandeling kom waarvoor afgevaardigdes van 'n klassis reeds tevore geoordeel het, moet die betrokke lede die sinode verlaat. Niemand kan twee keer oor dieselfde appèl oordeel nie, en niemand mag regter in sy eie saak wees nie.
- Appèlreg is nie tot tugsake van ampsdraers beperk nie. 'n Algemene reg tot appèl in geval van verontregting is vanaf die kerkraad op die klassis, en vanaf die klassis op die sinode toegestaan.

Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

3.5 APPÈL IN DIE GEREFORMEERDE KERKREG – VERDERE ONTWIKKELINGE

3.5.1 Konvent van Wesel 1568

Met opmaak:
opsommingstekens en
nummering

Die kerke in die suidelike Nederlande wat op die grondslag van die evangelie van Christus samehorig was, het vanaf 1560 verskeie 'sinodes onder die kruis' gehou⁹⁵. Pont⁹⁶ gee 'n gerubriseerde samevatting van die acta van die Waalse sinodes wat tussen 1563 en 1566 gehou is, weer. In geeneen van die acta kan iets oor kerklike appèl opgespoor word nie. Dit het waarskynlik daarmee te doen dat sinodes te midde van bloedige geloofsvervolging in die grootste geheimhouding moes saamkom. Geleentheid vir beroep op regspraak deur 'n meerdere vergadering is sodoende bemoeilik.

In 1568 vind die Konvent van Wesel plaas. In Wesel word die basis van 'n presbiteriaal-sinodale kerkorde gelê⁹⁷. Die Konvent het in honderd drie-en-twintig artikels, saamgegroep in agt hoofstukke, hulle insigte oor verskeie sake te kenne gegee.

Hoofstuk 8, Artikel 11⁹⁸ bepaal: *Liceat autem si quis se hac via, vel alia quavis ratione iniuriaria affectum putet, à Consistorii sententia ad Classium (postquàm erunt institutae) iudicium appellare, et rursus à Classium decisione Synodi auxilium implorare. Etsi eiusmodi tergiversatio ac recusatio agnoscendae culpae peruciatiae nota non carebit*⁹⁹. 'n Ou Nederlandse vertaling hiervan lui soos volg: 'Indien iemand agt, dat hem door deze weg, ofte eenige andere maniere van doen, is ongelijk gedaan, die mag zig van het vonnis des

⁹⁵ Deddens, s.j.:110; Pont, 1981:57

⁹⁶ Pont, 1981:58-69

⁹⁷ Pont, 1981:70

⁹⁸ In sommige weergawes van die acta word van 'n ander nommering gebruik gemaak. Na Hoofstuk 8, Artikel 11 word as Artikel 112 verwys.

⁹⁹ Rutgers, 1889:33-34

Kerkenraads beroepen op het oordeel der Classen, als die zullen aangestelt zijn; ende ook van de uitspraak der Classen, verzoeken de hulpe der Synodi, hoewel zoodanige tegenpartelinge ende weigeringe van schultbekenninge, niet anders als voor een teken van weerspanningheid kan gehouden worden¹⁰⁰.

Die Latynse teks verwys na *iniuria*: onreg. Die Nederlandse teks verwys na *verongelyking*. Verongelyking dui op enigiets wat iemand verkeerdlik aangedoen is en wat tot gevolg het dat hy in 'n posisie van ongelyk gestel is¹⁰¹. Verontreg beteken om iemand onreg aan te doen, opsetlik skade te berokken, met opset benadeel, nie aan iemand reg laat geskied nie¹⁰². Verongelyking sluit verontregting in.

Die aansluiting by Artikel 28 van die *Discipline Ecclésiastique* van 1559 is ooglopend. Dit is van belang om, net soos by die *Discipline Ecclésiastique*, te let op die konteks waarbinne dié bepaling in die geheel van die Weselse Artikels voorkom¹⁰³. Hoofstuk 8 handel oor sensuur met betrekking tot leer, religie en lewenswandel. Heimlike of openbare verkondiging van vreemde leerstellinge en ketterye, hovaardige minagting van die kerkorde en die samekoms van die kerk word met name genoem. Dit gaan in tug-artikels van Wesel oor sondes in leer en lewe. Appèlreg word egter nie daartoe beperk nie. Artikel 11 (112) bepaal uitdruklik: 'Indien iemand egter meen dat hom op hierdie manier of *enige ander manier* ongelyk/onreg aangedoen is ...'. Hier word 'n algemene reg tot appèl in geval van verongelyking (*iniuria*) vanaf die kerkraad op die klassis, en vanaf die klassis op die sinode toegestaan. Die laaste gedeelte van die bepaling bevat 'n indringende vermaning, wat voornemende appellante tot versigtigheid maan. Hy wat ten onregte appelleer en sy skuld nie wil erken nie, dra die skandvlek van hardnekkigheid¹⁰⁴.

3.5.2 Eerste Gereformeerde sinodes in die Nederlande

Tussen 1571 en 1618/19 is daar, buiten 'n menigte provinsiale sinodes, ses nasionale sinodes in die Nederlande gehou. Elkeen van dié sinodes het tyd en aandag aan die kerkorde bestee. Dit beteken nie dat elke sinode sy eie kerkorde vasgestel het nie. Die reeds bestaande kerkorde, wat in die kerke geldend was, het van toepassing gebly¹⁰⁵. Rutgers¹⁰⁶ wys daarop dat sekere punte in die geldende kerkorde nader uitgewerk is. Daar is toevoegings gemaak en artikels is anders gerangskik, onder meer ter wille van die owerheid wat sekere eise gestel

¹⁰⁰ Hooijer, 1865:50

¹⁰¹ Odendal en Gouws, *red.* 2000:1185

¹⁰² Odendal en Gouws, *red.* 2000:1185

¹⁰³ Deddens, 1953z:90

¹⁰⁴ Bouwman, 1970b:41

¹⁰⁵ Jansen, 1923:2

¹⁰⁶ [Rutgers, 1971:10](#)

[het](#)¹⁰⁷. [Die beginsels en toepassings van die beginsels, die hooflyne asook alle noukeuriger formuleringe van die hooflyne is egter voortdurend gehandhaaf en bevestig](#)¹⁰⁸.

[In die daarstel van die eerste Gereformeerde kerkordes is daar met name gewaak teen gebod op gebod en reël op reël. 'Dit stond bij de vaderen vast: nooit weer een boekdeel met reglementen, gelijk het *Corpus Iuris Canonici* in de Roomsche Kerk allengs geworden was](#)¹⁰⁹. [Vir die welstand van die kerke is dit baie beter dat by algemene reëls gehou word en min besonderhede bepaal en omskryf word](#)¹¹⁰ 'en dat al het andere aan de Classen en aan de enkele Kerken wordt overgelaten, om dan naar gewoonte of naar tijdelijke schikking of naar plaatselijke behoefte geregeld te worden'¹¹¹. [Dit vereis uiteraard dat almal wat in die kerke regeer op hoogte van die regsbeginself sal wees, en ooreenkomstig die beginsels reg sal doen.](#)

In die volgende paragrafe word op die [redaksiegeskiedenis](#) van die appèl-artikel(s) in die onderskeie kerkordes gefokus. Op grond daarvan word bepaal watter vorm en inhoud die kerke aan kerklike appèl gegee het.

3.5.2.1 [Sinode Emden 1571](#)

[Sinode Emden het 'n kerkorde in lyn met die bestaande Franse Kerkorde en die Artikels van die Weselse Konvent vasgestel](#)¹¹². [Die vertrekpunt van die Emdense Kerkorde is dat geen heerskappy-oefening van watter vergadering of watter persoon ook al in die kerkverband geduld sal word nie](#)¹¹³. 'n Ander belangrike besluit wat by Sinode Emden geneem is, is die [vorming van klassies wat een maal per kwartaal of per halfjaar moet saamkom](#)¹¹⁴.

[Die moontlikheid van appèl word in Artikel 33 van die Kerkorde van Sinode Emden beskryf. Artikel 33 handel oor die tug oor ampsdraers. *Si Ministri, Seniores et Diaconi peccatum publicum, Ecclesiae probrosum, vel auctoritate Magistratus plectendum perpetraverint; Seniores quidem et Diaconi statim auctoritate consistorii munere abdicabuntur; ministri autem suspendentur a functione; an vero abdicandi sint ministerio, Classici conventus erit iudicare, cuius sententiae si non acquieverint, ad Synodum Provincialem prouocabunt*](#)¹¹⁵. Kersten gee

¹⁰⁷ [Deddens, s.j.:115](#)

¹⁰⁸ [Rutgers, 1971:11](#)

¹⁰⁹ [Rutgers, 1971:44](#)

¹¹⁰ [Jonker, 1965:14](#)

¹¹¹ [Rutgers, 1971:44](#)

¹¹² Acta, Artikel 2 (Rutgers 1889:56); Pont, 1981:93

¹¹³ Acta, Artikel 1 (Rutgers, 1889:55)

¹¹⁴ Acta, Artikel 7 (Rutgers, 1889:58)

¹¹⁵ Rutgers, 1889:72

'n moderne Nederlandse vertaling, wat met die vertaling van Rutgers¹¹⁶ ooreenkom: 'Is het dat de dienaars des Woords, de ouderlingen of diakenen enige openbare zonde, die tot schande en lastering der gemeente strekt, of door de macht der overheid behoort gestraft te worden, bedreven hebben, zo zullen de ouderlingen en diakenen, door de outoriteit der konsistorie terstond van hun dienst afgezet worden. Maar de dienaren des Woords zal men hun dienst voor een tijd lang opzeggen, doch of men ze ten enenmale van hun diensten afzetten zal, daarvan zal de verzameling der classe oordelen, met welker oordeel, is het dat zij niet tevreden zijn, zo zullen zij zich beroepen op de Provinciale of Lands Synode'¹¹⁷.

Partikuliere vraag 22 en Hoofstuk 2 (3) maak eweneens van beroepingsreg melding.

- Partikuliere vraag 22 verwys na 'n predikant wie se vrou 'n ketter is. Die kerkraad moet die saak behandel. *Et si consistorium remissius se gerat, aliquorum fratrum Ecclesia iudicium illi a consistorii vel negligentia vel sententia ad classem provocare poterunt* ('En zoo de Consistorie al te zagt en te slap hier inne handele, zoo zal door het oordeel eeniger Broederen der Kerke de zaake van de onagtzaamheid en het oordeel der Consistorie tot de Classe beroepen en betrokken moge worden')¹¹⁸.
- Hoofstuk 2 (3) bepaal: *Si quid in aliqua classis Ecclesia acciderit quod in illius consistorio componi non posset, in conventu Classico discutietur et iudicabitur, a quo ad provincialem erit appellatio. Coeterum in conventibus Classisicis, quae ad Classis illius Ecclesias pertinebunt, tractabuntur* (Zoo daar iets in eenige Kerke der Classis geschiede, dat daar niet in de consistorie konde ter neder gelegd woren, dat zal in de Classische samenkomsten verhandelt en geoordeelt worden, van den welken men zig tot den Provincialen Synodum zal mogen beroepen')¹¹⁹.

Opmerklik is die wisselgebruik van die begrippe *appellare* (Hoofstuk 2 (3)) en *provocare* (Artikel 33 en Partikuliere vraag 22). Dit wil voorkom asof Emden geen inhoudelike onderskeid tussen die twee begrippe maak nie. Albei dui op beroeping op 'n meerdere vergadering.

Soos die Konvent van Wesel, het Sinode Emden die reg tot appèl binne verskillende kontekste toegelaat. Alhoewel Artikel 33 melding maak van appèl in geval van tug. skep Hoofstuk 2 (3) ruimte deur die moontlikheid van appèl tussen die meer algemene artikels, wat die reg en betekenis van meerdere vergaderings reël, te plaas¹²⁰.

¹¹⁶ Rutgers, 1889:73

¹¹⁷ [Kersten, 1961:48](#)

¹¹⁸ Rutgers, 1889:103

¹¹⁹ Rutgers, 1889:106-107; [Hooijer, 1865:80](#)

¹²⁰ [Bouwman, 1970b:41](#)

Oor die motief waarom die kerke dit onmiddellik kerkordelik gereël het om beroep vanaf 'n kerkraad op 'n klassis en vanaf 'n klassis op 'n sinode toe te staan, skryf Deddens¹²¹ dat kerkrade van die Gereformeerde Kerke van meet af aan hulle eie feilbaarheid erken het. Hulle het self gevra dat ander kerke hulle uitsprake kan beoordeel. As dit blyk dat die oordeel van die kerkraad verkeerd is, sal die oordeel van die klassis gevolg word. As 'n lidmaat teen een van hulle besluite appelleer en die appèl slaag, beloof die kerkraad om by die besluit van die klassis te berus en die konsekwensies daarvan te dra. Ooreenkomstig Paulus se uitspraak in 1 Korintiërs 11 – ‘oordeel wat ek sê’ – versoek 'n kerkraad 'n klassis: ‘oordeel wat ons doen’, veral as iemand in appèl gaan. ‘Het gaat in de kerken om het wegdoen van zonde en de zegepraal van het recht Gods’¹²².

3.5.2.2 Sinode Dordrecht 1574

Artikel 19 van die Provinsiale Sinode Dordrecht 1574 stel appèl in verband met onordelike indringing in die kerkdiens¹²³. ‘Die buiten de ordeninghe der Kercke sich inden Kerckendienst indringhen, sullen vander Classe eens twee of meermael gheroepen ende vermaent worden datse reden haers doens gheuen. Ende ist datse dit hartneckelick weijgheren te doen, soo sullen sij verclaert worden Schismatici ende loopers te wesen, ende haer naemen sullen den anderen Classibus te kennen ghegheuen worden. Doch indien sij sich beclaeghden dat hun onghelijck gheschiede, soo sullen sij sich op den Sijnodum Prouincialem beroepen mueghen’¹²⁴.

Dit val op hoe die kerke te alle tye geleentheid vir iemand gee om sy kant van die saak te stel, selfs in geval van 'n ernstige oortreding soos skeurmakery. Niemand word ooit die geleentheid ontnem om in sy vermeende verontregting aangehoor te word nie.

3.5.2.3 Sinode Dordrecht 1578

Die artikels van die kerkorde wat deur Sinode Dordrecht 1578 vasgestel is, is in ses hoofstukke gegroepeer¹²⁵. Kerklike appèl word by Hoofstuk 2, wat oor ‘den kerkeraad en andere kerkelijke verzamelingen’ handel, gevoeg – en nie by Hoofstuk 6, wat oor die kerklike tug handel nie. 'n Merkbare verskuiwing vind plaas. Waar die voorafgaande sinodes appèl primêr by tughandelinge betrek het, en sekondêr by ander sake waarin verontregting aangetoon

¹²¹ [Deddens, 1956k:219](#)

¹²² [Deddens, 1956k:219](#)

¹²³ Rutgers, 1889:138-139; [Deddens, 1954b:151](#)

¹²⁴ Rutgers 1889:139-140; vergelyk [Hooijer, 1865:100](#)

¹²⁵ Bremmer, 1984:123

word, word die orde nou omgekeer. Appèl word in direkte verband met die agenda van 'n meerdere vergadering geplaas¹²⁶.

Artikel 18 bepaal: 'Men sal gheene saken tot groter versamelinghen brengen dan die in den mindere niet en hebben konnen afgehandelt werden, ofte die de Kercken in het ghemeyne aengaen'¹²⁷. Daarop volg Artikel 19: 'So yemant hem beclaeght dat hy door het oordeel der minder versamelinghe beswaert is, die sal syn sake voor een meerder moghen betrecken'¹²⁸.

Die begrip 'beswaar' is nuut. Voorheen is na verongelyk en verontreg verwys. Bremmer¹²⁹ is van mening dat die *verongelyk* 'een tikje zwaarder geformuleerd' is as *beswaar*. Hy motiveer nie sy mening nie. Daarteen word gestel dat beswaar 'n nadere aanduiding van die verongelyk en verontreg gee. Die verongelyking en verontregting waaroor die appellant kla, weeg (materieel) swaar en druk (formeel swaar) op hom.

Onder die partikuliere vrae wat by die sinode gedien en beantwoord is, was daar 'n vraag aangaande die tyd van appèl (Partikuliere vraag 4), naamlik 'of het aan degenen, die door wettige uitspraak van de kerkeraad of classis veroordeeld zijn, vrij staat op elke tijd die hun goeddunkt, zich te beroepen op een grotere vergadering?' Die sinode antwoord: 'Dat de zaken, waarover men appelleert, onderscheiden zijn. Want waar twee personen teenover elkaar in kwestie staan, zal het aan degene die veroordeeld werd geoorloofd zijn het beroep in te stellen tot de helft van de tijd die er verloopt tussen de vergadering, waarop hij veroordeeld is en de eerstkomende vergadering waarop hij zich beroept; tenzij de tijd te kort zou zijn, waarvan de classis oordelen en besluiten zal. Maar zo het oordeel uitgesproken is tegen iemand alleen die gezondigd heeft, zal deze zich terstond beroepen. En zo iemand op de bestemde tijd geen beroep instelt, zo zal hij van het recht der beroeping verstoken zijn'¹³⁰.

3.5.2.4 Sinode Middelburg 1581

Die Latynse teks van Artikel 23 van die Middelburgse Kerkorde lees soos volg: *Si quis minoris conventus sententia se gravari queretur, ad superiorem erit provocatio. Quod vero plurium suffragiis erit probatum, id ratum habebitur, nisi verbo Dei, aut etiam articulis a Synodo generali constitutis, donec alia Synodo generali mutantur, adversari ostendatur*¹³¹.

¹²⁶ Jansen, s.j.:37; Pont, 1981:133

¹²⁷ Rutgers, 1889:240; vergelyk Kersten, 1961:94

¹²⁸ Rutgers, 1889:240; vergelyk Kersten, 1961:94

¹²⁹ Bremmer, 1984:187

¹³⁰ Hooijer, 1865:160; Rutgers, 1889:263-264; Deddens, 1954b:151; Kersten, 1961:111

¹³¹ Rutgers, 1889:384

Die Nederlandse teks lui: 'Soo ijemand dt hem beclaecht door de vutspraecke der minder vergaderinghe veronghelijckt te zijn, deselue sal hem tot een meerdere beroepen moghen. Ende tgehene door de meeste stemmen goet gheuonden is, sal voor vast ende bondich ghehouden werden, ten zij dat het bewesen werde te strijden teghen het Woordt Godts, ofte teghen de artijckelen in onsen generalen Sijnodo besloten, soo langhe als deselue door gheen andere generale Sijnode verandert zijn'¹³².

Die 'beswaar' van die 1578-kerkorde weerklink onmiskenbaar in die Latynse *gravari*. Tog word dit nie as sodanig in die Nederlandse teks weergegee nie.

Artikel 23 van die 1581-kerkorde bevat twee sinne. Die twee sinne voeg twee afsonderlike artikels uit die kerkorde van Sinode Dordrecht 1578 saam. Die betrokke twee artikels uit die kerkorde van 1578 is:

- Artikel 19 (hoofstuk 2, artikel 4): 'Soo yemant hem beclaecht dat hy door het oordeel der minder versamelinghe beswaert is, die sal syn sake voor een meerder moghen betrecken'¹³³.
- Artikel 23 (hoofstuk 2, artikel 8): 'In alle saken (die altyts wtghenomen van den welcken wy een wtghedrukt woordt Gods hebben) als de stemmen neerstichlick gheweghen syn salmen blyuen by het aduys der meeste stemmen om daerna te besluyten, het welke besluyt een yeghelick schuldich sal syn na te koemen'¹³⁴.

Bremmer¹³⁵ skryf oor die samevoeging: 'Heel belangrijk is de manier waarop Middelburg het appèlrecht in de kerk regelde. Al in de kerkorde van Dordrecht (1578) was bepaald dat een bezwaarde zijn zaak voor een meerdere vergadering mocht "betrekken" (art. 19), en dat de meeste stemmen beslisten (art. 23). Daar maakte Dordrecht een opvallende uitzondering bij: "die altyts uitghenomen van den welcken wy een uitgedrukt woordt Gods hebben". Het was een herinnering in de kerkorde aan de evidentie van het Woord Gods. Middelburg liet die uitzondering weg, maar bracht hem, enigszins anders geformuleerd, in art. 23 (art. 31 DKO) terug. In de eerste alinea zegt dit artikel, dat wie zich door een uitspraak van een mindere vergadering "verongelijkt" acht ... zich op een meerdere vergadering zal mogen beroepen. In dat geval (en hier nam de commissie het oude art. 8 in het nieuwe art. 23 op) zal hetgeen door de meeste stemmen goedgevonden wordt "voor vast en bondich" worden gehouden ...'.

¹³² [Rutgers, 1889:384](#)

¹³³ [Rutgers, 1889:240](#)

¹³⁴ [Rutgers, 1889:241](#)

¹³⁵ [Bremmer, 1984:187](#)

Hooijer¹³⁶ gee 'n breedvoerige beskrywing van die rede vir die samevoeging van twee 'heterogene beginsels'¹³⁷. Hy soek die motivering in die aanloop tot Sinode Middelburg 1581. Menigmaal het kerklike geskille voor die owerhede geland, sodat hulle daarvoor kon uitspraak gee. Owerhede het toenemend met die kerkregering ingemeng. Teen dié agtergrond ontstaan die samestelling van artikel 23 van die 1581 Middelburg-kerkorde. Die bedoeling daarvan was 'om de zamenkomsten buiten de invloed der politiek te houden'¹³⁸. Kamphuis¹³⁹ bevestig Hooijer se verklaring.

Die samevoeging van die twee beginsels impliseer nie dat die besluitbevoegdheid van meerdere vergaderinge tot appèlsake beperk word nie¹⁴⁰. Buiten dat 'n meerdere vergadering 'n geldige uitspraak oor appèlle kan lewer, kan meerdere vergaderinge oor alle ander sake wat regtens op haar agenda dien geldige besluite neem.

Die 104de partikuliere vraag wat deur die sinode behandel is, het te doen met die wyse van optrede terwyl 'n appèl in behandeling is: 'Wat men doen sal wanneer de Classis oordeelt dat een Dienaar te transfereren is, en die Dienaar of kerk appelleert, of dan verwacht moet werden de beroepinge en samekomste des Synodi Generael? Antwoord. Hy sal blyven ter tyd toe dat de particuliere Synode de sententie probeert, en alsdan sal de translatie voort gaen, ter tyd toe in den Nationalen Synode daer van kennisse genomen en anders geoordeelt is'¹⁴¹.

Samevattend kan die volgende oor appèl in die Middelburgse kerkorde gestel word:

- Beroep op 'n meerdere vergadering is in geval van vermeende verongelyking moontlik.
- Die begrip verongelyk sluit verontregting (*iniuria*) in. Verongelyking plaas die appellant in die posisie van beswaard-wees (*gravis*). Die verongelyking en verontregting waaroor die appellant kla, wéég (materieel) swaar en drúk (formeel) swaar op hom.

¹³⁶ Hooijer, 1865:187-197

¹³⁷ Jansen, 1923:142

¹³⁸ Hooijer, 1865:199

¹³⁹ Kamphuis (1970:52): 'Beroep op een meerdere vergadering is mogelijk in geval van vermeende verongelyking. Maar de verbinding die door Middelburg tussen het eerste lid en het tweede lid van ons artikel is gelegd, heeft wel degelijk een eigen betekenis, die ons in het licht van de historische kontekst duidelijk kan worden. Het tweede gedeelte is inderdaad niet slechts van beslissingen in appèlzaken bedoeld. Maar door het leggen van een nauwe verbinding heeft Middelburg wèl op ene heilzame wijze geconcretiseerd en de geldigheid van de kerkelijke besluiten geaccentueerd. Het zijn de kerkelike beslissingen die in geval van bezwaren beslissen'. Kamphuis verduidelik: 'Die Leidse magistraat het vir diegene wat hulleself verongelyk geag het (die sogenaamde Leidse Remonstransie met ds Caspar Coolhaes as sleutelfiguur), die weg na 'n meerdere vergadering denkbeeldig gemaak deur te ontken dat die kerklike meerdere vergaderinge bevoeg was om geldige besluite te neem. Hierteen het Sinode Middelburg die pad na meerdere beroep geopen en die regsgeldigheid van kerklike besluite, ook in geval van appèl, gestipuleer. Die uitvoering van 'n besluit deur 'n kerklike vergadering kan en mag nie deur 'n magistraats-beslissing gekeer word nie, maar alleen deur beroep op God se Woord of die reg wat in die Kerkorde geskryf staan – die kerkreg.

¹⁴⁰ Meulink en De Wolff, 1967:78; Bremmer, 1984:187

¹⁴¹ Hooijer, 1865:221

- [Kerklike vergadering](#) is [bevoeg](#) en daartoe geroep om uitspraak oor 'n appèl te gee.
- Sodanige uitspraak is – soos alle ander besluite wat die vergadering met meerderheid van stemme neem – vas en bindend, tensy dit met die Woord van God in stryd is.
- [Die uitvoering van 'n besluit deur 'n kerklike vergadering kan en mag nie deur 'n magistraats-beslissing gekeer word nie, maar alleen deur beroep op God se Woord of die reg wat in die Kerkorde geskryf staan.](#)
- Indien 'n appèl *sub judice* is, word die besluit waarteen geappelleer is nie uitgevoer nie totdat uitspraak daarvoor gelewer is.

3.5.2.5 [Sinode 's Gravenhage 1586](#)

[Die Nasionale Sinode 's Gravenhage 1586 het Artikel 23 van die Middelburg Kerkorde feitlik woordeliks oorgeneem. Die twee afsonderlike sinne is in een sin saamgevoeg en deur middel van kommas van mekaar onderskei: 'Zoo hem iemand beklaagt door de uitsprake der minder Vergaderinge verongelykt te zyn, die selve zal hem tot een meerder Kerkelyke Vergaderinge beroepen mogen, ende het geene door de meeste stemmen goed gevonden is, zal voor vast ende bondig gehouden worden, ten zy dat het beweezen worde te stryden tegen het Woord Gods, ofte tegen de Artikelen in dezen Generale Synode beslooten, zoo lange als dezelve door geen andere Generale Synodo verandert zyn'¹⁴². Die samevoeging van die twee afsonderlike beginsels word sodoende nog sterker beklemtoon. Wat verder opval, is die invoeging van die woord 'kerklike' voor vergadering. Die kerke het hulleself al hoe uitdrukliker téén owerheidsinmenging en vór kerklike behandeling van kerklike sake op 'n kerklike wyse uitgespreek.](#)

3.5.2.6 [Sinode Dordrecht 1618/19](#)

[Die amptelike redaksie van Artikel 31 Dordtse Kerkorde lees soos volg: 'Soo yemant hem beklaeght deur de uytspake der minder Vergaderinghe verongelijkt te zijn, die selve sal hem tot een meerder Kerkelijcke vergaderinghe beroepen moghen: ende 't ghene door de meeste stemmen goet gevonden is, sal voor vast ende bondich ghehouden worden. Tenzy datte bewesen worde te strijden tegen het woordt Gods, ofte teghen de Artijckelen in desen Generalen Synodo besloten, soo langhe als de selve door gheen ander Generale Synode verandert zijn'¹⁴³.](#)

[Net soos Sinode Middelburg 1581, het Sinode Dordrecht 1618/19 twee afsonderlike sinne in Artikel 31 geformuleer. Die inhoud van die twee sinne is egter gewysig. Middelburg 1581 tref](#)

¹⁴² [Hooijer, 1865:273](#)

¹⁴³ [Biesterveld en Kuijper, 1905:234](#)

’n onderskeid tussen die moontlikheid van appèl en die besluitbevoegdheid van ’n meerdere vergadering. Met die plasing van die punt op ’n ander plek in die artikel, beklemtoon Sinode Dordrecht 1618/19 twee belangrike sake in verband met appèl: die uitspraak van ’n meerdere vergadering in ’n appèlsaak moet vir vas en bindend gehou word; verdere appèl is slegs moontlik as daar op grond van die Skrif en/of die Kerkorde aangetoon en bewys kan word dat die bestaande uitspraak ongeldig is. Hiermee word gepoog om rus en vrede tussen die betrokkenes te herstel en ongegronde voortsetting van ’n appèl te voorkom.

Uit die Post-Acta blyk hoe die sinode self ooreenkomstig Artikel 31 van sy goedgekeurde kerkorde met appèlle te werk gegaan het.

- 175e Sitting¹⁴⁴: ‘Is voorgelezen de verklaring van Johannes Arnoldi Rodingenius, predikant te Hoorn, waarin hy betuigde, om redenen aan de praeses te kennen gegeven zijn appèl te laten varen. De praeses heeft ook ingebracht, dat Johannes Valesius, predikant te Hoorn, tijd had verzocht om bij zich zelve te overwegen, of hij zijn appèl wilde vervolgen. Isacus Welsingius, predikant te Hoorn, is verschenen voor de Synode om zijn appèl te vervolgen, en heeft verzocht, dat met de allereerste van zijn zaak kennis mocht worden genomen’.
- 176e Sitting¹⁴⁵: ‘Die tot de zaak van Isacus Welsingius gedeputeerd waren, hebben daarvan aan de Synode rapport gedaan, en tegelijk hun advies geopend, hoe ze oordelen, dat daar behoorde gehandeld te worden. Is ook voorgelezen de uitspraak van de gedeputeerden der Noord-Hollandse Synode, waarin de voornaamste punten der beschuldigingen begrepen waren; en tegelijk de antwoorden van Isacus Welsingius daarop. Eindelijk gehoord zijnde Petrus Plancius en Hermannus Gerardi, gedeputeerden der Noord-Hollandse Synode, en de geheel zaak nauwkeurig overwogen, is geoordeeld, dat de sententie van de gedeputeerden der Noord-Hollandse Synode tegen Welsingius, op rechtvaardige gronden was gefundeerd. Dat men nochtans de Synode van Noord-Holland zou vermanen, als zij de rechtzinnigheid van deze gezeide Welsingius volkomener zal hebben onderzocht, zo door zijn belijdenis als ondertekening van konfessie, katechismus, en de verklaring dezer Synode, dan te arbeiden, dat hij met de magistraat en kerk van Hoorn moge verzoend en in de kerkdienst hersteld, op zulk ene plaats, waar het allerprofijtelijkste geoordeeld zal worden, en hij met stichting en vrucht zal kunnen verkeren, en zorg dragen, dat hij ondertussen van traktement behoorlijk worde voorzien.
- Assessor Hermannus Faukelius heeft aangediend, dat Johannes Valesius hem had bekend gemaakt, dat hy geresolveerd was zijn appèl te laten varen, maar verzocht dat zijn zaak aan de Synode van Noord-Holland mocht worden gerekommandeerd. En zijn die van Noord-Holland vermaand, met diegenen, die bereid zijn de formulieren van enigheid en de

¹⁴⁴ Acta, uitgawe Donner en Van den Hoorn, s.j.:943; Kersten, 1961:213

¹⁴⁵ Acta, uitgawe Donner en Van den Hoorn, s.j.:945; Kersten, 1961:217

[verklaringen dezer Synode te ondertekenen, op het allersachste te handelen voor zoveel de waarheid en stichting lijden kan](#)'.

- [177e Sitting](#)¹⁴⁶: ['De sententie der Synode in de zaak Welsingius uitgesproken, is de gedeputeerden der Noord-Hollandse Synode, en ook Welsingius voorgelezen, dewelke daarvan kopie verzochten en zijn hun dezelve toegestaan. De gedeputeerden hebben de Synode voor deze uitspraken bedankt. Welsingius verklaarde, een andere sententie van de Synode verwacht te hebben. Maar dewijl het de Synode alzo had geliefd, zichzelf bij dit oordeel te willen neerleggen, en alles oprechtelijk nakomen wat hij ten beste van de kerk met een goede konsciëntie zou kunnen](#)'.

3.5.3 Lyn van denke en doen

Uit die redaksionele ontwikkeling van Artikel 31 Dordtse Kerkorde word duidelik dat:

- die reg tot appèl van meet af aan kerkordelik deur die sinodes van die Gereformeerde Kerke in die Nederlande vasgelê is (Wesel 1568); dit is in navolging van die Franse kerke gedoen;
- verongelyking verontregting (*iniuria*) en beswaard-wees (*gravis*) insluit; verongelyking plaas die appelland in die posisie van beswaard-wees (*gravis*) (Wesel 1568, [Dordrecht 1578](#), Middelburg 1581);
- *appellare* en *provocare* as wisselterm gebruik word, wat albei sonder enige verdere onderskeiding beroeping op 'n meerdere vergadering aandui (Emden 1571);
- daar teen oor-reglementering van die kerkregering oor die algemeen, en kerklike appèl in besonder, gewaarsku en gewaak is;
- appèl aanvanklik primêr aan die kerklike tug verbind is, sonder dat dit tot tugsake beperk is (Wesel 1568, Emden 1571);
- appèl deur latere sinodes uit die direkte konteks van ampstug geneem is, en tussen artikels oor kerklike vergaderinge geplaas is (Dordrecht, 1578);
- [niemand ooit die geleentheid ontnem](#) word [om in sy vermeende verontregting aangehoor te word nie](#); [die kerke](#) het selfs [in geval van 'n ernstige oortreding soos skeurmakery vir iemand](#) geleentheid [gegee om sy kant van die saak te stel](#) (Emden 1571, Dordrecht 1574);
- appèl so spoedig as moontlik ingestel moet word, veral as dit oor 'n tugsake handel (Dordrecht, 1578);
- [kerklike vergaderinge bevoeg](#) en daartoe geroep is om uitspraak oor 'n appèl te gee (Middelburg 1581);

¹⁴⁶ Acta, uitgawe [Donner](#) en [Van den Hoorn, s.j.:946; Kersten, 1961:218](#)

- 'n uitspraak oor appèl – soos alle ander besluite wat die vergadering met meerderheid van stemme neem – vas en bindend is, tensy dit met die Woord van God in stryd is (Middelburg 1581; Dordrecht 1618/19);
- [uitvoering van 'n besluit deur 'n kerklike vergadering nie deur 'n magistraats-beslissing gekeer kan en mag word nie, maar alleen deur beroep op God se Woord of die reg wat in die kerkorde geskryf staan](#) (Middelburg 1581; 's Gravenhage 1586);
- dit 'n appellant vry staan om teen die uitspraak van 'n meerdere vergadering te appelleer, hoewel sodanige appèl deeglik oorweeg moet word of dit nie uit 'n gees van weerspanningheid en weiering tot skuldbekentenis gebore word nie (Wesel 1568);
- [verdere appèl slegs moontlik is as daar op grond van die Skrif en/of die kerkorde aangetoon en bewys kan word dat die bestaande uitspraak ongeldig is](#) (Dordrecht 1618/19);
- indien 'n appèl *sub judice* is, die besluit waarteen geappelleer is nie uitgevoer word nie totdat uitspraak daarvoor gelewer is.

Ooreenkomstig die neergelegde orde het die kerke gepoog om kerklike regsake op 'n [kerklike wyse](#) te hanteer¹⁴⁷. Die tersaaklike handeling van Sinode Dordrecht 1618/19 [kan soos volg saamgevat word](#):

- [Appellante en verweerders het in persoon voor die sinode verskyn en hulle saak aan die sinode gestel.](#)
- [Daar was ruimte vir appellante om oor die voortgang van hulle appèl te herbesin en, indien hulle tot sodanige insig gekom het, die appèl terug te trek.](#)
- [Appèlsake is na deputate van die sinode verwys wat staande die sinode 'n rapport oor die appèl opstel. Die rapporteurs adviseer die sinode hoe daar verder met die appèl gehandel behoort te word.](#)
- [Die sinode, asook die deputate wat die appèlsaak voorlopig ondersoek, neem in besonder kennis van die uitspraak van die mindere vergadering in die betrokke saak. Beskuldiging wat voor die mindere vergadering gedien het, asook die verweer se antwoorde daarop word aangehoor en geweeg.](#)
- [Die sinode lewer op aanbeveling van die deputate 'n uitspraak. In die uitspraak word die klag van die appellant, die antwoord van die verweer, asook die uitspraak van die mindere vergadering verreken. 'n Kopie van die uitspraak word aan die belanghebbendes uitgereik.](#)
- [Die uitspraak gaan gepaard met vermanings en opdragte. Die mindere vergadering word gemaan om, indien hulle nie sorgvuldig genoeg op die inhoud van 'n saak ingegaan het nie, in die toekoms noukeuriger op te tree. Opdrag word gegee om ooreenkomstig God se Woord alles in die vermoë te doen ten einde rus en vrede in die kerke te herstel. As 'n](#)

¹⁴⁷ [Deddens, 1957b:20](#)

[appellant se appèl nie slaag nie, word van hom gevra om hom by die uitspraak van die sinode neer te lê deur die uitspraak in opregtheid en met 'n goeie gewete tot heil van die kerke na te kom.](#)

3.6 APPÈL IN DIE GEREFORMEERDE KERKREG – ONTWIKKELINGE NA 1618/19

Die Dordtse Kerkorde van 1618/19 het vir amper twee eeue formeel van krag gebly. In 1816 is dit vervang met die Algemene Reglement van Koning Willem I¹⁴⁸. In 1834 is die Dordtse Kerkorde van 1618/19 deur die Christelik Afgeskeie Kerke, in 1886 deur die Nederduits Gereformeerde Kerke, en in 1892 deur die Gereformeerde Kerke opnuut as reël vir die kerkregering aanvaar¹⁴⁹. Die kerkreg van die GKSA wortel histories gesproke in die Afskeiding van 1834, wat teruggryp na Dordrecht 1618/19¹⁵⁰.

Gedurende die tyd van die Nadere Reformasie (17e eeu), die Afskeiding (1834), die Doleansie (1886) en die Vereniging (1892) het daar beduidende kerkregtelike ontwikkelinge plaasgevind¹⁵¹. Gegewe die fokuspunt van die studie, word daar – met uitsondering van die ekskursie wat hierna volg – nie in diepte op die historiese ontwikkeling van appèl ná 1618/19 ingegaan nie¹⁵². Spesifieke sake wat wel uit daardie periode relevant blyk te wees, word in hoofstuk 5 bespreek.

Ekskursie 4: Voetius oor appèlreg

Omdat daar in latere kerkregtelike ontwikkelinge dikwels na die werk van Voetius verwys word¹⁵³, word 'n kort oorsig oor sy beskouing van kerklike appèl gegee.

Die kerkregtelike debatte wat Voetius tussen 1663 en 1676 gevoer het, is deur hom versamel, gesistematiseer en in vier dele onder die titel *Politica Ecclesiastica* (PE) uitgegee¹⁵⁴. Kerklike appèl kom in verskillende hoofstukke van die derde deel van die PE, boek 1, traktaat 3 aan die orde. Daarin beantwoord hy ook verskeie praktykgerigte vrae insake kerklike appèl.

¹⁴⁸ d'Assonville, 1992:186

¹⁴⁹ Jansen, 1923:2; Bouwman, 1970a:47-49

¹⁵⁰ Sien hoofstuk 5.2.1.4

¹⁵¹ Figure soos [Rutgers, De Savornin Lohman](#) en Kuyper het wesenlike bydraes tot die Gereformeerde kerkreg en kerkregering gelewer.

¹⁵² In paragraaf 3.1 is gestel dat en waarom Dordrecht 1618/19 as die sentrale punt en basis vir die historiese ontwikkeling van appèl in die Gereformeerde kerkreg beskou word.

¹⁵³ Vergelyk onder andere die proefskrif van Bouwman (1937) *Voetius over het gezag der synoden* en die polemieke wat daarvoor ontstaan het. Golverdingen (2001) beskryf dit in 'n skripsie getiteld *Ontstaan, inhoud en betekenis van 'oud' en 'nieuw' kerkrecht*.

¹⁵⁴ Van't Spijker, 1986b:74, 75

Vertretpunt

Voetius se vertretpunt vir die kerkregering is die sigbare, plaaslik geïnstitueerde kerk¹⁵⁵. Hy omskryf die kerk as 'n gemeenskap (*societas*) van gelowiges, wat vrywillig aangegaan word om die gemeenskap (*communio*) van die heiliges te beoefen¹⁵⁶.

Ampseleer

In sy ampseleer hou Voetius vas aan die Nuwe Testamentiese onderskeid tussen die gewone en buitengewone ampte¹⁵⁷. Die gesag van die amp rus in die gesag van die Woord, en is daarom nie absoluut nie¹⁵⁸. In soverre ampsdraers die Woord bedien, tree hulle met gesag op. Buite daardie grens het hulle geen gesag nie. Vanuit sy standpunt oor gesag wys Voetius twee uiterstes af: enersyds die aanmatiging van ampsgesag (Rome), andersyds die onderwaardering daarvan (kongregasionaliste)¹⁵⁹. Alle kerklike mag is herleibaar tot die soewereine mag van Christus, wat sy kerk regeer. Ten opsigte van Christus is kerklike mag bedienend¹⁶⁰.

Die taak van die kerkverband

Die kerkverband is volgens Voetius 'n vereniging van kerke (*unio ecclesiarum*), wat op 'n verbond (*confederatio*), op 'n wedersydse belofte (*correspondentia*) van plaaslike kerke berus¹⁶¹. Kerkverband dien tot welwese van die kerk¹⁶².

Meerdere vergaderinge het 'n helpende mag (*potestas auxiliaris*). Kerke in die kerkverband is wedersyds afhanklik van mekaar, en daartoe verbind om mekaar in geval van nood te help¹⁶³. Voetius kwalifiseer die onderlinge hulp deur daarop te wys dat die taak van die meerdere vergadering is om die goeie orde (*eutaxia*), wat eie aan die kerk van Christus is, te herstel¹⁶⁴. Die vergadering kan dit met beslissende gesag (*judica decisiva*) doen. Daar moet egter gepoog word om geskille deur minlike skikking tot 'n oplossing te bring, veral as dit gaan oor twis oor feite (*quaestiones facti*) en daar

¹⁵⁵ PE Pars 1, Lib. 1, Tract. 1; Van't Spijker, 1986b:77

¹⁵⁶ PE Pars 1, Lib. 1, Tract. 1, Cap. 1; Van't Spijker, 1986b:78

¹⁵⁷ PE Pars 2, Lib. 2, Tract. 2

¹⁵⁸ PE Pars 2, Lib. 2, Tract. 1; Van't Spijker, 1986b:79

¹⁵⁹ PE Pars 2, Lib. 4; Van't Spijker, 1986b:79

¹⁶⁰ PE Pars 1, Lib. 1, Tract. 2; Van't Spijker, 1986b:80

¹⁶¹ PE Pars 3, Lib. 1, Tract. 3, Cap. 9; Van der Walt, 1976:50

¹⁶² Van't Spijker, 1993:236

¹⁶³ PE Pars 3, Lib. 1, Tract. 3, Cap. 2

¹⁶⁴ PE Pars 3, Lib. 1, Tract. 3, Cap. 2

geen prinsipiële saak ter sprake is nie. As die minlike skikking geen oplossing bied nie, kan 'n meerdere vergadering tot 'n streng beslissing (*rigidae decisionis viam*) oorgaan.

Reg tot en doel van appèl

Geen kerk mag die reg tot appèl van 'n lid of lede weerhou nie. Deur die reg tot appèl te erken en in praktyk toe te laat, laat die kerkraad blyk dat hy opreg in sy optrede is. Die billikheid en regs geldigheid van 'n kerkraadsbesluit kan te eniger tyd deur 'n meerdere vergadering getoets word. Voetius meen dat die behandeling en afhandeling van sodanige appèl 'by die broederlike en allersagmoedigste kerklike regbanke' tuis hoort¹⁶⁵. Met betrekking tot die optrede van die kerklike regbanke gebruik Voetius meermale mediese terme in 'n geestelike sin¹⁶⁶. 'n Kerk waarin algemene onenigheid heers, is 'n *ecclesia affecta*¹⁶⁷ – 'n aangetaste kerk. Dit is van lewensbelang dat die aangetaste liggaamsdeel (in geval van appèl: die appellant en die respondent) genees moet word. Uitsprake in appèlsake moet derhalwe duidelik en toepaslik wees. Daarby moet dit op herstel van gedane onreg gerig wees. Die meerdere vergadering moet oor die hangende geskil uitspraak gee en die moeilikheid uit die weg ruim. Sodoende word daar konstruktief aan genesing van die siek liggaamsdeel gewerk.

Appèl in geval van wanbestuur

Voetius noem dat beroep op 'n meerdere vergadering dikwels met veronderstelde wanbestuur van 'n mindere vergadering verband hou¹⁶⁸. Die appellant voer aan dat die mindere vergadering hom aan *mala administratio* skuldig maak. Die meerdere vergadering moet hom oor die klag uitspreek en – indien en waar nodig – langs die regte weë orde op sake stel. In 'n ander geval kan 'n appellant 'n klag of aanklag stel omdat onmag by 'n mindere vergadering aangetoon word. In geval van 'n tugsak kan die persoon in geding in beroep gaan as hy meen dat die oordeel van die kerkraad ongeldig, te haastig uitgespreek of te swaar is, en daar gevolglik persoonlik onreg aangedoen is.

¹⁶⁵ PE Pars 3, Lib. 1, Tract. 3, Cap. 3

¹⁶⁶ Vergelyk Bouwman, 1937:207

¹⁶⁷ PE Pars 3, Lib. 1, Tract. 3, Cap. 2

¹⁶⁸ PE Pars 3, Lib. 1, Tract. 3, Cap. 2 en Cap. 3; vergelyk Bouwman, 1937:203, 208

Appèldeputate?

In die lig van Spreuke 11:14¹⁶⁹ is Voetius nie daarvoor te vinde dat 'n sinode-afvaardiging of deputate geskille besleg nie. Die deputate kan rapporteer en aanbevelings doen, maar die sinode besluit¹⁷⁰.

Bindende regspraak

Omdat die meerdere vergaderinge bevoegdheid het om bindende besluite te neem¹⁷¹, behoort die kerke hulle aan die beslissing van dié vergaderinge te hou. Deur intrede in die kerkverband het die plaaslike kerk die appèlreg vrywillig aanvaar¹⁷².

¹⁶⁹ 'As daar nie oorleg is nie, val 'n volk: maar in die veelheid van raadgevers is redding.'

¹⁷⁰ PE Pars 3, Lib. 1, Tract. 3, Cap. 8 (*quaest. et resp.* 3); sien hoofstuk 4.4.4.2.

¹⁷¹ PE Pars 3, Lib. 4, Tract. 1, 2; Kamphuis, s.j.:51

¹⁷² PE Pars 3, Lib. 1, Tract. 3, Cap. 3; vergelyk Bouwman, 1937:153